

«Հնարավոր իրադրությունները հստակորեն տեսնելը ռազմարվեստ է:

Խաղաղ ժամանակներում կարգի խանգարումների մասին շնոռանալը ռազմարվեստ է:

Պետությունների իրավիճակը հասկանալը, խաթարման ժամանակն իմանալը և խանգարումը կանխելը մինչ այն կպատահի՝ նույնպես ռազմարվեստ է»¹:

Յազյու Մինենորի

Սամուրայ և ռազմական տեսաբան (17-րդ դար)

1. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հայոց քաղաքակրթության անվտանգ գոյությունն ու զարգացումը երկարաժամկետ կտրվածքով դեռևս ապահովված չեն: Հայ ժողովուրդն իր հայրենիքում ազատ, անկախ և անվտանգ ապրելու բավարար պայմաններ և երաշխիքներ տակավին չի ստեղծել: Խորհրդային կայսրության փլուզումից ի վեր արդի Հայաստանը² շարունակում է «լինել՝ թե՛ չլինելու» սահմանային իրավիճակում գտնվել՝ դեմ հանդիման արտաքին ու ներքին մի շարք մահացու սպառնալիքների, որոնցից ամենա-

¹ Մեջբերումը քաղված է Յազյու Մինենորի «Գիրք՝ ռազմարվեստում ընտանեկան ավանդույթների մասին» աշխատությունից, տե՛ս Thomas Cleary, *The Japanese Art of War: Understanding the Culture of Strategy* (Boston & London: Shambhala Classics, 1992), p. 71.

² Արդի Հայաստան ասելով՝ նկատի ունենք ռազմավարական առումով մեկ միավոր կազմող Հայաստանի Հանրապետությունն ու Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը:

մեծն Ադրբեջանի հնարավոր ռազմական նոր ագրեսիան է: Ըստ այդմ էլ՝ Հայաստանի ընթացիկ պետականաշինությունն համար ավելի քան կարևորվում է ռազմավարական միտքն ու նրան վերապահված դերակատարությունը:

Ցավոք, ազգային անվտանգությունն ու ռազմավարությունը հայության քաղաքական գիտակցության մեջ թույլ զարգացած շերտեր են³: Այդպիսի վիճակի հիմնական պատճառներից են.

ա) սեփական պետության երկարատև չզոյությունը.

բ) հայոց վերնախավի խնդիրը՝ Կրիկյան Հայաստանի անկումից (1375թ.) ի վեր ազգային ղեկավարության կազմում ռազմական գործի և անվտանգության հարցերի մեջ չմասնագիտացող դասերի՝ հոգևորականության և վաճառականության գերակշռումն ու տնօրինումը և, միաժամանակ, զինվորականության գրեթե իսպառ բացակայությունը: Այս առումով բացառություն են կազմում հայոց զինյալ ազատագրական պայքարի երկու անշատ ժամանակաշրջան՝ 1722-35 և 1890-1921 թվականները, որոնք, սակայն, չհասնելով իրենց նպատակներին և ընդհատվելով, ի վիճակի չեղան արմատական փոփոխություններ առաջ բերելու համազգային ղեկավար օղակների մտայնության մեջ: Իսկ 1920-1990 թթ.՝ Հայաստանի անկախության վերականգնմանն անմիջականորեն նախորդած խորհրդային շրջանում, օտարածին գաղափարախոսություն քարոզող դրածո իշխանությունն ազգային քաղաքական մտքի ուղղակի թշնամին ու խեղդողն էր.

գ) օտար տիրապետության ամբողջ շրջանում հայոց վերնախավի՝ կայսերական ուժերի հետ շարունակական ակամա կամ հոժարակամ համագործակցությունը, որը մտավոր ու հոգեբանական արգելք-

³ Այս մասին տե՛ս նաև մեր «Ռազմավարական խոռոչները հայոց քաղաքական գիտակցության մեջ կամ Հայաստանի աշխարհաքաղաքական գոյության աքսիոմները», «Հայրենատիրություն» մատենաշար, հատոր Ա. – Հայաստանի ազատագրված տարածքը և Արցախի հիմնախնդիրը: Վերլուծական և փաստագրական նյութերի ընտրանի: Կազմեց և խմբագրեց Ա. Այվազյանը, Երևան, «Լուսակն» հրատ., 2006, էջ 27-44:

ներ առաջացնելով՝ թույլ չէր տալիս ճշտորոշել բուն հայկական շահերը, ո՛չ էլ, բնականաբար, անվտանգության բնագավառում մշակել ու կիրառել գործուն ազգային ռազմավարություն: Այդպիսի պայմաններում առավել արդյունավետ էր դառնում օտար ուժերի նպատակասլաց, հետևողական և ապակողմնորոշիչ ներազդեցությունը հայ քաղաքական գիտակցության վրա.

դ) Հայաստանի ազատագրության հարցին նվիրված մտքի ու նրա հեղինակների անողորմ ննջումը, որ միջոցների մեջ խտրականություն չէր դնում՝ նյութական ռեսուրսներից զրկում, ազատագրական գաղափարների նենգափոխում և ծաղր, սպառնանք ու ահաբեկում, բռնի լուեցում, վերջապես՝ ֆիզիկական հաշվեհարդար:

Արդյունքում, այսօր էլ՝ անկախացումից 16 տարի անց, հասարակական մտայնության ինտելեկտն ուժով, հայ քաղաքական գիտակցությունը և ազգային անվտանգությունը դեռևս խորթ ու դժվար համատեղելի հասկացություններ են: Մեր օրերում էլ հայ զանգվածների, ինչպես նաև նրանց վերնախավի մի զգալի (եթե չասենք՝ գերակշիռ) մասը Հայաստանի և հայ ժողովրդի անվտանգության ապահովումը տակավին համարում է անձնական պատասխանատվության դաշտից դուրս, երևութական խնդիր: Այս վտանգավոր դիրքորոշումը վերջին հարյուրամյակների ընթացքում քանիցս արդյունքավորվել է համազգային աղետներով:

Հայ քաղաքական գիտակցության և ազգային անվտանգության համատեղելիությունը, ավելին՝ նրանց միաձուլումը հրատապ խնդիր է, որի լուծումները գտնվում են կառուցվածքային, տեղեկատվական, գաղափարա-հոգեբանական ու գիտական բնագավառներում:

Իբրև ելակետային սկզբունք՝ պետք է վերջապես ընդունել մի պարզ ռազմավարական ճշմարտություն. ազգային անվտանգության սպառնալիքների ու պահանջների ճշտումը, դրանց չեզոքացման կամ նվազեցման միջոցների որոշումը չի կարելի վստահել որևէ երրորդ կողմի՝ լինի դա պետություն, ռազմաքաղաքական դաշինք, թե օտարազգի մասնագետների խումբ: Այդ աշխատանքը պետք է կատարվի միմիայն սեփական մտավոր ուժերով, որքան էլ դրանք առայժմ սահմանափակ լինեն:

Այլապես մեզ շարունակելու են հրամանել Հայաստանի շուրջը տիրող աշխարհաքաղաքական իրադրության աղճատված պատկերներ, երկրի ներսում առկա սոցիալ-տնտեսական իրադրության բարելավման փակուղի տանող լուծումներ և ՆԱԻԴՆԵՐԻ ռազմավարական նպատակներին համապատասխանեցված գործողությունների ծրագրեր, որոնց արդյունքում դարձյալ ազգովին կարող ենք հայտնվել ջարդած տաշտակի առջև, այս անգամ՝ արդեն ընդմիջտ:

Անհրաժեշտ է ռազմավարական մտքի հայցական դպրոցի ստեղծում՝ ազգային և պետական հովանավորություն վայելող գիտահետազոտական կենտրոնների հիմնադրում, հայրենասեր ու բարձրակարգ մասնագետների պատրաստում: Այս ուղղությամբ գործունեությունն ուշացումով, բայց, կարծես, սկսված է, թեև արդյունքներն առայժմ անտեսանելի են ու գոհացուցիչ համարվել չեն կարող:

Ամեն դեպքում, պետական ու ոչ-պետական հայ ռազմավարական միտքը կարող է իսկապես ինքնուրույնություն ձեռք բերել, եթե (1) Ֆինանսավորվի ազգային աղբյուրներից և (2) իր գործունեության մեջ առաջնորդվի հետևյալ սկզբունքներով.

- Հայաստանի անվտանգության ապահովումը վեր է ամեն տեսակի կուսակցական, խմբակային, հատվածական, կորպորատիվ-առևտրային և անձնական շահերից, նախասիրություններից ու պատկանելություններից:
- Հայ ժողովրդի ազգային արժանապատվությունը պետականատեղծ արժեք է, որը պաշտպանության ու զարգացման կարիք ունի:
- Հայ ռազմավարաբանը և անվտանգության մասնագետը, ինքնաբերաբար հայտնվելով թուրք-ադրբեջանական դաշինքի և նրանց սատարող ուժերի՝ Հայաստանի ու հայության դեմ ծավալած տեղեկատվական-քարոզչական կատաղի պատերազմի հորձանուտում, արժանապատվորեն մարտի բռնվելուց բացի, այլ ելք՝ արդյունավետ և ազգօգուտ աշխատանքի այլ ուղի, պարզապես չունի: Օբյեկտիվորեն ընթացող, հաճախ անհավասար, այդ

պայքարից որոշ հայ մասնագետների խուսափումն ու խուսանավումն իրականում ինքնախաբեություն է և անձնատվություն, ոչ այլ ինչ է, քան հայոց անվտանգության շահերի շառավղից դուրս գործունեություն: Ավելին՝ այդպիսի գործունեությունը, վերջին հաշվով, օտար ուժերի շահերի պաշտպանություն է:

- Ի տարբերություն դիվանագիտության, ռազմավարական մտքի նպատակային լսարանը գլխավորաբար ներսում է՝ ներագային, այլ ոչ դրսում՝ միջազգային: Արտասահմանյան լսարանն իբրև գլխավոր ունկնդիր դիտելն ի չիք է դարձնում ռազմավարական հետազոտության բուն արժեքը, որովհետև այդ դեպքում պարտադիր են դառնում թերասացությունները, վերապահումները, իրականության որոշակի աղճատումները, առաձգական («դիվանագիտական») ձևակերպումները, որոնք անխուսափելիորեն շփոթեցնում և ապակողմնորոշում են ներքին լսարանը, առավել ևս, եթե այդ լսարանը հայկական է՝ ազգային անվտանգության խնդիրներին անհաղորդ և անպատրաստ, այդ բնագավառում տակավին խարխափող մի հանրույթ: Մինչդեռ միայն ռազմավարական իրողություններն ազատ, անկաշկանդ ու պարզ վերլուծող միտքը կարող է լինել այն հիմքը, որի վրա հնարավոր կլինի կառուցել ողջամիտ դիվանագիտություն, ասել է թե՛ արտաքին աշխարհում մեր իրական պահանջներին համապատասխանեցված խոսք ու գործունեություն:

«Հայրենատիրություն» մատենաշարի այս երկրորդ հատորում ընդգրկված ուսումնասիրությունները հիմնականում համապատասխանում են հայ ռազմավարական մտքի կայացման ու զարգացման վերոնշյալ սկզբունքներին: Սակայն հայ ռազմավարագիտության օրակարգն այնքան տարողունակ է (այն, փաստորեն, ներառում է համաշխարհային քաղաքականության կարևորագույն ոլորտները)⁴ և այնչափ թերամշակ,

⁴ Տե՛ս աստ, ուսումնասիրություն №2:

որ այս ստվար հատորն ընդգրկում, ավելի ճիշտ՝ ուրվագծում է քննության և քննարկման կարոտ բազմաթիվ հարցաշարերից ընդամենը մի քանիսը, այդ թվում.

1. Հայաստանի և նրա հավանական հակառակորդների՝ Ադրբեյջանի և Թուրքիայի զինված ուժերին ու ռազմական հայեցակարգերին վերաբերող խնդիրները (Բաժին Ա.).
2. Հայաստանի անվտանգության համար ազատագրված տարածքի կենսական նշանակության փաստարկումները (Բաժին Բ.).
3. Հայաստանի տեղեկատվական անվտանգության որոշ անհետաձգելի խնդիրների վերլուծում-բացահայտումները (Բաժին Գ.).
4. Հայ հասարակության և Հայաստանի պետության, մասնավորապես, նրա բանակի միջև հարաբերությունների զարգացման ու բարելավման քննարկումը (Բաժին Դ.).
5. Հայ-թուրքական հարաբերություններում էթնիկ հոգեբանության կարևոր դերակատարման հետազոտումը (Բաժին Ե.).
6. Ռազմավարության արևմտյան ժամանակակից տեսությունների ակնարկը և համաշխարհային պատմության մեջ ռազմարվեստի առաջին տեսաբան Սուն Յըզիի «Ռազմական արվեստի մասին» անմահ երկի հայերեն թարգմանությունը (Բաժին Ե.).
7. Հայաստանի ռազմական պատմության արդիական նշանակություն ունեցող որոշ դրվագների վերլուծությունները, ինչպես նաև կայսերական ուժերի՝ հնուց ի վեր մինչև այսօր կիրառած գաղտնի գործողությունների մի ամերիկացի հեղինակի հետազոտությունը (Բաժին Զ.).
8. Արցախյան պատերազմին և թուրքական հատուկ ծառայություններին նվիրված գրքերի, ինչպես նաև անգլերենով ու ռուսերենով վերջերս հրատարակված և լայնորեն գովազդված մի մենագրության գրախոսությունները (Բաժին Է.):

Ընդ որում, ներկայացված թեմաների մի մասն ընտրել ենք նրանց խիստ այժմեականության, մյուսը՝ տեսական արժեք ներկայացնելու առումով:

Առհասարակ, ապագայի նկատմամբ մեկ ռազմավարությունը ու գործողությունների մեկ սցենարով առաջնորդվելը տանում է փակուղի, մանավանդ այժմ, երբ աշխարհը զարգանում է աներևակայելի արագությամբ ու բազմաթիվ անհայտներով: Այս առումով, կարծում ենք, շահեկան է, որ հատորի հեղինակների մի մասը, առողջ թերահավատություն ցուցաբերելով Հայաստանի ազգային անվտանգության բնագավառում առկա իրավիճակի հանդեպ, ներկայանում է մասնագիտական ու, որ ամենակարևորն է, կառուցողական քննադատությամբ և առաջարկություններով:

Հատորում զետեղված հետազոտությունների ճնշող մեծամասնությունը հատուկ գրվել է սույն ժողովածուի համար ու հրապարակվում է առաջին անգամ⁵:

05.02.2007

ԱՐՄԵՆ ԱՅՎԱԶՅԱՆ

Քաղաքական գիտությունների դոկտոր,
«ԱՐԱՐԱՏ» ռազմավարագիտական կենտրոնի տնօրեն

⁵ Որոշակի խմբագրումներով վերահրատարակվում են միայն թիվ 2, 7, 14, 15 հետազոտությունները: